

ANKARA ÜNİVERSİTESİ, DİL VE TARİH - COĞRAFYA FAKÜLTESİ
DOĞU DİLLERİ

Cilt: II., Sayı: 1 den Ayrıbasım

Sinoloji Asistanı

Dr. Ahmet Rıza BEKİN

YAKUB BEĞ ZAMANINDA DOĞU TÜRKİSTAN'IN DIŞ İLİŞKİLERİ

1 9 7 1

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . ANKARA 1972

YAKUB BEĞ ZAMANINDA DOĞU TÜRKİSTAN'IN DIŞ İLİŞKİLERİ

Sinoloji Asistanı

Dr. Ahmet Rıza BEKİN

Doğu Türkistan'da Çin yönetiminin kötü oluşu ve işgal altındaki Türk toplumunun Çin boyunduruğundan kurtulma isteği ve nihayet kendi kendilerini yönetecek güçte bir ulus olduklarını gösterme inancı ile Doğu Türkistan halkı sık sık ayaklanmışlar ve çok ağır şartlar altında Çinlilere karşı savaş açmışlar, bazen zafere bazen de yenilgiye uğramışlardır.

Bu ayaklanmaların pek çok nedenleri vardır. Bu, her şeyden önce Çin İmparatorluğunun ekonomik durumu ile yakından ilgilidir diyebiliriz. Dış savaşlar ve iç isyanlar dolayısıyla İmparatorluğun bozulan ekonomik gücü, içinde bunaldığı malî kriz, Doğu Türkistan'ı da aynı şekilde etkilemiştir. Doğu Türkistan halkı boşalan İmparatorluk hazinesinin karşılanması için ağır vergiler ödemek zorunda kaldıktan başka, sınır boylarında düşman saldırısı korkusuyla büyük bir ordunun bakımı da üzerlerine yüklenmişti. Diğer taraftan, iç ayaklanmalar esnasında halk bir yandan ihtilâl liderlerinin ordusuna erzak, hayvan yetiştiriyorlardı. Bu maddi yardım yanı sıra halk bizzat savaşa katılıyordu. Buna mukabil çoğu liderler ufak bir itaatsizliği, Çin taraftarlığı şeklinde edilerek halka türlü zülûmlarda bulunuyorlardı. Diğer taraftan Çinliler her ihtilâl ertesini kurtuluş için bayrak açanları ortadan kaldırıyorlardı. Böylece liderlik edecek kişiler de azalmıştı¹.

Sonra, savaş sırasında, yerli askerlerin ve memurların maaşlarının kesilmesi ve geçimlerini sağlamak için giriştikleri oyunlar, Doğu Türkistan halkını fazlasiyle ezmişti. Çin Hükümetinin vergi toplamak işini yerli halktan seçtikleri memurlar yapıyorlardı. Çinliler onları kendi çıkarları uğrunda âlet gibi kullanıyor ve kurdukları adlî ve askerî örgütlerle onları her bakımdan destekliyorlardı. Egoistlik, faydacılık onları kendi halklarından uzaklaştırarak yabancı ırkın kölesi yapıyorlardı. Bu durum halkın millî grurunu incitiyordu.

1) Mehmet E. Buğra: Şarkî Türkistan Tarihi. Keşmir - 1940 S. 353-354

— Muhammed Atif: Kaşgar Tarihi. İstanbul - 1884. S. 235-236

— W. Radloff: Sibirya'dan (Çev. A. Temir). İstanbul - 1954 S. 218

Çinliler, Doğu Türkistan'da egemenliklerini sağlamlaştırmak gayesiyle, kendilerine hizmet eden Türk Beg'lerine Mançu Hanedanının en büyük ünvanlarını vermişlerdi². Bu Beg'ler İmparatorun emri altında bazı imtiyazlara sahipti. Bu rütbe ve ünvanlar çocuklarına kaldığı gibi ayrıca, maaş da bağlamıyordu. Böylece halk "Uluğlar" (aristokrat) ve "Uşaklar" (halk) olmak üzere ikiye bölünmüştü³. Çinliler bu siyasetlerinde son derece başarı elde etmişlerdi. Köle ruhlu Beg'ler Çinlilere sadakatle hizmet ediyorlardı. Kendi halkını ise köle gibi kullanmaktan çekinmiyorlardı. "Uluğlar" Hükümete hiç bir şey ödemiyorlar, bilakis hükümetten pek çok şeyler alıyorlardı. Halbuki "Uşaklar" muayyen bir vergi (yiyecek veya para) ödemek zorunda idiler. Sonra da onların zulüm veya baskılarından kendilerini korumak için çok fazla çalışmaları gerekiyordu, Böylece "Uluğlar", Çinlilerin, "Uşaklar" da "Uluğların" kulları durumunda idiler. Kısaca, bütün ülke Çinlilerin boyunduruğunda idi.

Çin'in egemenlik çağı içinde halkın hayat şartlarında iyiye, huzura doğru bir değişiklik olmadığı gibi, kültür hayatında da hiçbir bilimsel ilerleme kaydedilmemiş ve hiç bir Doğu Türkistanlı bu yolda bir teşvik, bir destek görmemiştir. Çin'liler, Türklerin eğitimi hususunda hiçbir şekilde gayret göstermemişler ve hatta eğitim sistemini baltalamışlardır. diyebiliriz. İsyanların bastırılmasında harcanan masrafları karşılamak için vergilerin arttırılması yanında camiler, medreseler, vakif binaları satılığa çıkarılmıştır⁴.

Çin'liler dini siyasal bir iş olarak kabûl ederler. Bunun için herkesin Çin dinine girmesini isterler ve sırasında baskılarını arttırırlar. Onların bu tutumları Doğu Türkistan halkının kendi dinlerine daha çok sarılım alarını sağlamıştı. Zira Çin'lilerin müslüman halkı kendi dinlerinden uzaklaştırma çabaları, dinlerini kötülüyerek kendilerinin taştan Tanrıları önünde eğilmeğe zorlamaları⁵ onları Çin'lilerden daha da soğuttu ve Doğu Türkistan'da islâmiyeti daha da katılaştırdı. Bütün Türkistan halkı, egemen ırkın zararlı ve yok edici etkisini uzaklaştırabilmek için ciddi bir inançla dine bağlılıklarını arttırmışlardı. Millî birlik şuuru git gide zayıflıyordu.

Çin'lilerce siyasetin bir başka şekli de, Doğu Türkistanlıyı başka bölgelere sürmek ve onların yerine Çin'lileri doldurmak idi. Böylece Çin'den pek çok aile gelip Doğu Türkistan'a yerleşmişti. Sonra, Çin Hükümetine isyan eden Tunganlardan binlerce aile buraya sürülmüştü. Bunların dışında, hay-

2) M. E. Buğra: Aynı eser. S. 353

3) M. E. Buğra: Aynı eser. S. 353

4) M. E. Buğra: Aynı eser. S. 353-354

5) M. E. Buğra: Aynı eser. S. 353-354

— M. Atif: Aynı eser. S. 232-243

duklar, katiller, hırsızlar ve kanun dışı kişiler de buraya gönderilmişti. Doğu Türkistan nüfus bakımından çok karışık bir hale gelmişti. Böylece Doğu Türkistan kozmopolit bir ülke olma yolunda idi⁶. Her bakımdan karışık, hatta çok zararlı diyebileceğimiz bu halk topluluklarından bu memlekete bağlılık gösterebileceği ve millî bir birlik yaratabileceği beklenemezdi.

Diğer taraftan, Doğu Türkistan halkınca büyük otorite sayılan ve zamanla Türkistan'da bağımsız devletçikler kurmak isteyen ve bu gaye ile mücadeleye atılan, fakat ekseriya başarısızlığa uğrayan Hocalar (Sarımsak Hoca ve oğulları, Cihangir Han, Yusuf Hoca ve sonra "7" Hoca'lar) bir bakıma Türkistan'ın bağımsızlık davasında pek faydalı olamamışlardı⁷. Zira, onların asıl maksatları hükümdar olmak ve saltanat sürmektir. Doğu Türkistan halkının Çin boyunduruğundan kurtulması, Türkistan'ın bağımsızlığa ve özgürlüğe kavuşması ikinci planda kalıyordu. Halk bunu sezmişti. Bunun içindir ki, çoğu zaman onların hükümetini yaşatmak için gayret göstermemiş, onları desteklememişti. Bu hocaların başarısızlığı Doğu Türkistan'ın bağımsızlık davasına indirilen bir darbe idi. diyebiliriz.

Çinliler ise, zamanla efendiliğin hukuk icaplarına göre ve üstün bir ırk oldukları inancıyla Doğu Türkistan halkına her türlü baskı yapmaktan geri durmuyorlardı. Bu da Doğu Türkistan halkını özgürlüğe kavuşma isteğini kamçılamaş oluyordu.

Böylece, her yerde mahallî ayaklanmalar başgösterdi. (1864). Bu ayaklanmaların bir kısmı başarılı oldu. Ve yine aynı gaye uğruna Kulca, Hotan, Kaşgar, Yarkent ihtilâlleri bir birini takip etti⁸. Böylece Doğu Türkistan halkı bir çok bölgelerde aralarında bir birlik olmadan, parçalı güçlerle Çinliler'e karşı savaştılar ve neticede bağımsız mahalli hükümetler (5 hükümet: Kuça, Kulca, Hotan, Kaşgar, Yarkent) kurdular⁹.

6) W. Radloff: Sibirya'dan. C. II. S. 319-414

— Eugene Schuyler: Turkistan. Washington-1966. S. 283-284

— M. Atif: Aynı eser. S. 226-227

7) H. Cordier: Histoire Generale de la Chine. Paris-1920 C. IV. S. 6

— Molla Musa Sayramî: Tarihi Emniye. Taşkent, 1819 S. 114-115

— İmam Kurban Ali Halidî: Tevarihi Hamsa. Taşken, S. 114-115

— Hsü Chung-hao: Sinkiang Chih-üeh (Doğu Turkistan'ın Genel Tarihi). T'aipei, 1961. S. 813-814

— An-ning: Hsin-chiang Nei-mo (Doğu Türkistan'ın iç durumu). T'aipei, 1962. S. 28

— Forsyth: Trade Routes: London, 1819. S. 4-5

— T. L. Bullock: The Great Mohammadan Rebellion in Yünnan. C. XVI. T'aipei, 1960. S. 83-95

8) Wen Chang-chu: The Moslem Rebellion in North-West China. Paris, 1961. S. 161

9) Wen Chang-chu: The Moslem Rebellion in North-West China. Paris, 1961. S. 161

Fakat Çin yönetimine karşı bütün benlikleriyle savaşıyor Doğu Türkistan halkının bu liderleri, bu sefer kendi aralarında mücadeleye girişmiş her biri kendi bayrağı altında toplanılmasını ve kendisinin Hükümet Başkanı olmasını istemişlerdi.

İşte, yüz yıldan fazla zamandanberi bitmeyen bu çeşit mücadelelerle ve halkın ızdırabını, yoksulluğunu çok yakından görmüş ve hatta içinde yaşamış olan Yakup Beg, artık Doğu Türkistan'da bağımsız, fakat tek bir devletin kurulmasıyla Doğu Türkistan halkının ancak bu yolda özgürlüğe kavuşacağını kesinlikle anlamış ve halkını bu yola götürmek için millî savaşını açmıştı (1864-1877). Neticede başarıya ulaşan Yakup Beg kısa bir zamanda da olsa halkını Çin boyunduruğundan kurtarmış, millî birliği sağlamıştı.

Yakup Beg'in Dış memleketlerle olan İlişkileri

Yakup Beg, Doğu Türkistan'da Devlet kurduktan sonra ilk iş olarak Türkiye'ye Sultan Abdülaziz huzuruna yeğeni Sayid Muhammed Yakub Han Töre'yi yollamıştır (1872). Yakup Beg'in, bu elçilik heyetini göndermesinin sebebi, kendisinin Doğu Türkiystan'da kurduğu Türk-İslâm Devletinin, Osmanlı Devletince bağımsız bir devlet olarak tanınması ve aynı zamanda biraz silah ve bir kaç subayın gönderilmesini rica etmektir. Sultan Abdülaziz Han, Yakup Beg heyetini huzuruna kabul etti ve Yakup Beg devletini bağımsız bir islâm devleti olarak tanıdı ve aynı zamanda Yakup Beg askerlerinin eğitimi için birkaç subay ve harp malzemeleri gönderdi¹⁰. Bunlar Hindistan Yoluyla Kaşgar'a gelerek Yakup Beg'in askerlerinin eğitimine yardım ettiler. Bundan başka, Sultan Abdülaziz Han, Yakup Beg'e "Emir-ül-Müslimin" ünvanını tevcih etmişti.

Bunun üzerine Yakup Beg'de hutbelerde Sultan Abdülaziz Han'ın adı zikredilmiş ve sikkelere de "Sultan Abdülaziz Han" ibareleri yazılmıştır. Bu sikkeler, altın ve gümüşten darbedilmiştir

Rusya ile Yakup Beg arasındaki Antlaşma

Yakup Beg'in Doğu Türkistan'da kurmuş olduğu Türk-İslâm devletinin Osmanlı Devleti tarafından resmen tanınması, Yakup Beg'e "Emir ül Mü'mi-

— Eugene Schuyler: Turkistan. S. 370-371

— M. E. Buğra: Aynı eser. S. 370

— W. Radloff: Aynı eser. C. II. S. 395

— Kuropatkin, A. N.: Kaşgaria. Calcutta, 1882. S. 131

10) M. Atif: Aynı eser. S. 383

11) M. Atif: Aynı eser. S. 383

— M. E. Buğra: Aynı eser. S. 404

nin" ünvanının tevcih edilmesi ve askeri yardımda bulunmasından, Rusya son derece kuşkulanmıştı. Çünkü, Ruslar, Doğu Türkistan'da müstakil bir islâm devletinin kurulmasını hiç bir zaman istemiyordu. Ruslar, bir fırsatını bulup 8 Haziran 1872 tarihinde Baron Kaulbars'ı Kaşgar'a göndermiş ve aşağıdaki 5 maddelik bir antlaşma yapılmıştır. Bu antlaşma, General Kaufman tarafından tasdik edilmiştir¹².

A N T L A Ş M A

Madde I.

Her Rus tab'ası dini ne olursa olsun ticaret gayesiyle Yedi Şehir'e ve Yedi Şehir yönetimine bağlı şehir ve kasabalara girebilir. Yedi şehir halkı eskiden olduğu gibi bundan böyle de Rus İmparatorluğunda istedikleri yerlere seyahat edilir ve ticaret yapabilirler. Saygı değer Yedi Şehir hükümdarı, topraklarındaki Rus tab'alarının can ve mal emniyetini dikkatle korumayı taahhüt eder.

Madde II.

Rus tab'alı tüccarlar, yedi Şehirde münhasıran kendilerince kullanmak üzere, Kervan Saraylar, mallarını teşhir ve depo edebilecekleri yerleri tayin etmeğe yetkilidir. Yedi Şehirli tüccarlar da, Rusya'da aynı haklara sahiptirler.

Madde III.

Rus tüccarları Yedi Şehir'de arzu ettikleri yerlere ticarî temsilci tayin edebilir. Bu temsilcilerin görevi, temsil ettikleri Rus tüccarlarının Yedi Şehir'e getirdikleri malların gümrüklenmesi ve ticaret mahkemelerinde onları temsil ederler. Yedi Şehir'li tüccarlar da aynı hak ve kolaylıklara sahiptirler.

Madde IV.

Rusya'dan Yedi Şehir'e veya Yedi Şehir'den Rusya'ya ihraç edilen ticarî mallar için değeri üzerinden % 2,5 vergi alınır. Her halûkârda bu vergi Yedi Şehir'li müslüman ahaliden alınan vergi nisbetinden yukarı olmayacaktır.

Madde V.

Rus tüccarları, Yedi Şehir topraklarına giriş ve çıkışta her türlü seyahat

12) W. Radloff: Aynı eser. C. II. S. 314. C. III. S. 414

— M. Atif: Aynı eser. S. 380-382

— T. D. Forsyth: Report of a Mission To Yarkand in 1873. Calcutta, 1875. S. 573

emniyet ve serbestisine sahip olacaklardır. Yedi Şehir'li tüccarlar da, Rus topraklarında seyahat ederken, aynı hak ve kolaylıklardan yararlanacaklardır.

Bu Antlaşma şartları, 9 Nisan 1872 tarihinde Taşkentten gönderilmiştir.

Antlaşma, Türkistan Genel Valisi General Von Kaufman tarafından imzalanmış ve üzerine mührü basılmıştır.

Antlaşma muhteviyatına göre, muvafakat ettiğine delil olmak üzere, Yedi Şehir hükümdarı Muhammed Yakub Han, 8 Haziran, 1872 tarihinde Yeni Şehir'de imzalamış ve mühürlemiştir.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra Kaulbars hemen Kaşgar'dan ayrıldı. Taraflar, Kaşgar'dan bir heyetin Taşkent'i ziyaret etmesi hususunda mutabık kaldılar. Bunun üzerine, Yakub Beg, yeğeni Seyid Muhammed Yakub Han Töre'yi Antlaşmanın suretlerini tasdik edilmesi için elçi olarak Taşkent'e yolladı. Seyid Muhammed Yakub Han Töre Taşkent'de gayet dostane bir şekilde karşılandı. Yakub Han Töre burada bir müddet kaldık tan sonra İstanbul'a gelmiş ve buradan Süveyş Kanalı yoluyla Hindistan'a dönmüştü.

Yakub Beg, Rus'larla yaptığı bu antlaşma ile neticesi tahmin edilemez bir tehlikeye maruz kaldığını anlamıştı. Rus tüccarlarının, kendi ülkesine girmelerine karşı idi. Çünkü, Rus tüccarlarını birer casus olarak telâkki ediyordu. Fakat, Yakub Beg kendi mevkiini koruyabilmek için Rus'lar'la bu anlaşmayı yapmıştı. Aynı zamanda Doğu Türkistan halkıyla alış veriş yapmak yoluyla elde edilecek mallardan hisse koparmak maksadiyle şimdiden Kulja vilâyetine akın etmeye başlayan Rus Tüccarlarının, memleketi hemen hemen istila etmek üzere olduklarının farkına varmıştı. Yakub Beg aslında ticaret aleyhtarı idi. O bir savaşçı, idi. Ruslar'la Çinlilerin hileli entrikalarına karşı açıktan açığa nefret beslemekten kaçınıyordu. Çünkü, bu iki devlet, Yakub Beg devletinden daha büyük ve kuvvetli idi. Fakat Ruslar, Yakub Beg'in ordusu için daha iyi silahlar, ahali için de daha sıcak elbise ve bundan başka kendi sarayı için de lazım olan her türlü malzeme ve süs eşyaları getirdiklerinden, Rus tüccarlarının mahdut sayıda ve ara ile gelmelerine müsaade etmiştir. Fakat Rusların Doğu Türkistan'a akın etmekte olduklarının farkına varınca, bunların Hive ve Buhara'da yaptıkları gibi, Kaşgar'ın da aynı akibete duçar olabileceğini hissediyordu. Fakat Yakub Beg'in Rus hükümetini gücendirmeden Rusları ticaretten uzaklaştırmak emeline ulaşabilmesi tahmin edilemezdi.

O zamanlar, Orta Asya'nın bir çok bölgelerinde geniş ticarî müesseseleri olan Pupyşef, ilk olarak Kaşgar'a kendi mallarını göndermeye karar verdi. Bunun üzerine, Pupyşef, katibi Somof'un idaresi altında bir kervan Kaşgar'a her hangi bir hadise ile karşılaşmaksızın vardı. Fakat Yakub Beg'in Bu Rus

kervanına karşı tutumunda bir değişiklik olduğu derhal hissedildi. Zira, Rus-kervan mensuplarının hareketleri çok sıkı takibe tabi tutulmuştu. Yakub Beg, kervanın bütün mallarını bizzat satın aldığı için, Somof'un ikameti pek kısa sürmüştü. Pupyşef, Rus hükümetine durumu bildirmiştir. Bunun üzerine, Rus hükümeti kendi teb'asını ilgilendiren bu meseleyi hemen ele almış ve Rus tüccarının maruz kaldığı bu zararın ilk fırsatta telâfi edilmesini talebederek Kaşgar'a bir nota göndermiştir (S. 261) 1.3. Yakub Beg'in bu isteğe karşı verdiği cevap, nezaket ve taktiğin tam bir örneğidir¹³. Bununla beraber, Yakub Beg bu işin gereğini öğrenmek için bir kovuşturma açtı. Neticede, kendi memurlarından bir kaç kişinin, Somof'un mallarını Yakub Beg namına ucuza satın aldığını öğrendi ve memurlarını cezalandırdı. Ve kendi iyi niyetini isbat etmek için Rus hükümetinin Kaşgar'a bir başka tüccarın gönderilmesini istedi. Rus hükümeti, Yakub Beg'in bu teklifine itimad ederek 12 aylık bir fasiladan sonra Morozof isminde bir tüccarı Kaşgar'a gönderdi¹⁴. Yakub Beg sözünde durarak Morozof'u büyük bir ilgi ile karşıladı ve onun mallarına müşteri bulmakta yardımda bulundu. Morozof Kulja'ya dönünce kendisinin bizzat Kaşgar Emiri Yakub Beg tarafından son derece iyi bir şekilde karşılandığını ve ticari bakımdan çok başarılı olduğunu anlattı. Bundan sonra bir çok Rus tüccarları Kaşgar'a gelmeye başladılar. Son iki buçuk sene zarfında Rus malları ya bizzat Rus tüccarları veyahut onların yerli mümessilleri vasıtasıyla Kaşgar'a büyük miktarda gelmeye başladı.

Fakat Rus hükümeti kendi tüccarlarına gizli olarak verdiği talimat şundan ibarettir: "Rus tüccarları, buldukları yerlerdeki ahali arasında ikilik yaratmak için bütün gayretlerini sarfetmek, aynı zamanda Yakub Beg sarayındaki entrikaların iç yüzünü öğrenmek ve Rus İmparatorluğunun lehinde olacak bütün menfaatleri sağlamak için hiç bir fırsatı elden kaçırmamaktı." Fakat Yakub Beg kendisine karşı yapılan bu hareketi vaktinde öğrenmiş bulunuyordu. Bunun içindir ki, Rus'lar bu hususta hiç bir netice elde edememişlerdir. Bunun üzerine Rusya'dan Yüzbaşı Reinthal 1874'te Morozof'un başarılı seferinden sonra daha iyi bir münasebet tesisinin mümkün olup olmadığını araştırmak için Kaşgar'a gönderildi¹⁵. Gerçi Yakub Beg, Reinthal'ı çok iyi bir şekilde karşılamış ise de, netice itibariyle kendisinden önce gelenler gibi her hangi bir başarı elde edemedi. Bunun üzerine Ruslar, Yakub Beg hükümetini ortadan kaldırmak için harekete geçtiler ve 1874 yılının ilk baharında Narin'e harp malzemeleri gönderdi. Aynı zamanda bir yardımcı Tümen de batıdan Terek Davan'dan Kaşgar'a doğru ilerliyecekti.

13) Forsyth: Aynı eser. S. 574

14) Forsyth: Aynı eser. S. 574

15) Forsyth: Aynı eser. S. 574

Rus Hükümeti Asya'da bulunan bütün Rus generallerine bu harekât karşılığı olarak kendilerine rütbece terfi edilecekleri tebliğ edildi.

General Kaufman da Kaşgar'a karşı bir harekâta geçilmesine taraftar idi. Kaşgar'a karşı yapılacak bu harekât için Schovelof adında bir subay tayin edildi. 1874 yılının sonlarına doğru Yakub Beg üzerinde savaş bulutları koyulaşmaya başlamıştı. Müşahitlerin kanaatinca, Yakub Beg'in ancak İngiltere'nin müdahalesiyle kurtulabileceği tahmin edilmekteydi. Rusların hücumu çok şiddetli olacaktı. Bu hususta gereken tedbirler General Kaufman ile Schovelof tarafından alınmıştı. 20.000 den fazla Rus ordusu Yakub Bey'e karşı hücumla geçecekti. Bu arada Yakub Bey'in ordusunun büyük bir kısmı Kaşgar havaliinde ve diğer bir birlikte Aksu'da bulunuyordu. Rusların Kaşgar üzerine hücum etmelerine ancak bir kaç haftalık bir zaman kalmıştı ki, bu arada Hokant'ta başgösteren ayaklanmalar neticesinde sınırda toplanan Rus orduları Hokant ve Taşkent'te sevk edildi. Böylece Yakub Beg, Rusların bu saldırı teşebbüsünden kurtulmuş oldu. Çünkü, Rusların nazarı dikkati daha ziyade Sir Derya ve Kabul üzerinde toplanmış bulunuyordu. Bir taraftan Hokant'ın Ruslar tarafından zapt edilmesi ve diğer taraftan da Çinlilerin Doğu Türkistan'ı işgal etmek için harekete geçmeleri yüzünden Yakub Beg tekrar Ruslara karşı bir yakınlaşma siyaseti takibetmek zorunda kalmıştır.

Yakub Beg-İngiliz İlişkileri

Yakub Beg, İngilizlerle de antlaşmalar yapmağı ve bu büyük devletin de Yakub Beg hükümetini tanımalarını arzu ediyordu. Bunun üzerine, Yakub Beg, İhrar Han adlı birisini Hindistan'a elçi olarak gönderdi. İhrar Han, İngiliz makamları tarafından gayet dostane karşılandı. (1870). İhrar Han'ın bu ziyaretine karşılık olarak ertesi yıl Sir T. D. Forsyth refakatına Mr. Shaw ve Dr. Handerson olduğu halde Kaşgar'a geldiği zaman, Yakub Beg Ürümçi ve Turfandaki Tungan asileriyle savaşıyordu. Yakub Beg'in ne zaman dönüşü belli olmadığı için Forsyth'in heyeti Kaşgar'dan Hindistan'a döndü. Bu sırada, Seyid Muhammed Yakub Han Töre İstanbul'dan Hindistan'a gelmişti. Seyid Muhammed Yakub Han Töre, Hindistan'da İngiliz makamları ile antlaşma hususunda görüşmelerde bulunmuştur. Bunun neticesi olarak 1873'te Forsyth maiyetinde Yarbay T. E. Gordon, Dr. Bellow, Yüzbaşı Chapman, Yüzbaşı Trotter, Yüzbaşı Biddulph, bir Çavuş ve 6 nefer yerli olduğu halde Kaşgar'a doğru ikinci defa yola çıktılar. Forsyth heyetini karşılamak için şehirde özel şekilde hazırlıklar yapılmıştı. Heyet ilk önce Yarkent'e geldi. Burada bir kaç gün kaldıktan sonra Kaşgar'a hareket ettiler. Heyeti ilk karşılayan zat İhrar Han idi. Kendisi Kafileyeye hemen Yakub Beg'i görebileceğini bildirdi.

Resmi görüşme 11 Aralık 1873'de yapıldı¹⁶. İngiliz Hükümetinin hediyeleri Yakub Beg'e takdim edildi. Bunların arasında her çeşit tüfekler, iki top vardı. Fakat İngiltere Kraliçesinin Yakub Beg'e yazdığı mektup büyük bir dostluk beyannamesi okundu. Bu beyanname şimdiye kadar İngiltere ile hiç bir Ortasya Hükümdarı arasında yapılmamış ve son derece samimi bir ilişkinin kurulmasını ön görüyordu. Bu beyannamede şöyle deniliyordu¹⁷.

“Sizin Kraliçeniz büyük bir hükümdardır. Onun hükümeti kuvvetli ve yardım severdir. Onun dostluğu, onunla dost olanlar için daima arzu edilen bir şeydi. Kraliçe, benim gibi âciz kişiler için bir destekleyicidir. İngiltere ile daima dost olmak isterim. Zira, bu benim için çok önemlidir. Sizin yönetiminiz adildir. Artık bundan sonra iki memleket arasındaki yol açıktır, herkes buradan Londra'ya kadar tam bir özgürlük içinde gidip gelebilirler”.

Yakub Beg'in İngiltere ile yaptığı antlaşma

İngiltere Hükümeti ve Doğu Türkistan Hükümdarı Yakub Beg arasındaki bu antlaşma, Thomas Douglas ile Seyid Muhammed Han Töre tarafından imza edilmiştir. Bu antlaşmaya taraftar olanlar arasındaki mevcut dostane ilişkilerin teyidi ve sağlamlaştırılması ile her iki tarafın tab'aları arasında ticarî temasın arttırılması uygun görülmüş ve aşağıdaki hususlarda antlaşmaya varılmıştır¹⁸.

Madde I.

Bu antlaşmaya taraftar olan devletlerin tab'aları, karşı tarafın topraklarına serbestçe girebilir, barınabilir, meslek edinebilir ve ticarî mallar getirip götürebilir. Kendilerine ticarete ve her türlü haklarının korunması hususunda en çok dost olan memleketin tab'alarına gösterilen imkân ve kolaylıklar tanınacaktır.

Madde II.

Taraflardan birinin topraklarına girecek olan ticarî mallar için tüccar hangi millete mensup olursa olsun, tranzit tanınır, tranzit malların geçit yolu v.s. hususlarda her hangi bir kayıt konulmayacaktır. Ancak, olağan üstü

16) M. Atif: Aynı eser. S. 383-385

17) M. Atif: Aynı eser. S. 383-385

— Forsyth: Aynı eser. S. 580

18) Ch'ing Shih (Mançu Tarihi). T'aipei, 1961. S. 400-416

— Forsyth: Aynı eser. S. 191-201

— Shen Kang-po: Li Shih (Çin Tarihi). T'aipei, 1961. S. 124.

siyasi nedenlerle önceden haber vermek suretiyle tranzit serbestisal sınırlandırılabilir. Bunu gerektiren durum ortadan kalkar kalkmaz tranzit serbestisi iade edilecektir.

Madde III.

Emirin topraklarına ticarî veya herhangi bir maksatla girecek olan Avrupa asıllı İngiliz tab'asına kimliğini gösteren pasaport verilir. Aksi halde, bu gibi kişiler işbu antlaşmanın sağladığı imkanlardan faydalanamazlar.

Madde IV.

Emirin topraklarından, Himalayar üzerinden geçirilerek Hindistan'a ulaştırılan mallardan İngiliz Hükümeti vergi almamayı taahhüd eder.

Hindistan'dan Emirin topraklarına götürülen ticarî mal, değer fiatının % 2,5 nu geçmemek üzere gümrük resmine tabi tutulacaktır. Taraflarca ihraç veya ithal edilen mallar, tarafların topraklarında serbestçe bir yerden diğer bir yere nakledilebilecektir. Ancak, dahili vergi ve rüsümden muaf tutulamaz.

Madde V.

Hindistan'dan Emirin topraklarına ithal edilen mallar gönderilen yere varmadan açılıp bakılamaz. Emirin topraklarına ithal edilen malların değeri üzerinde her hangi bir anlaşmazlık olduğu takdirde, gümrük memuru veya Emir tarafından tayin edilen yetkili bir memur, malın 1/40 na el koyabilir. Yetkili memur malın bundan daha büyük bir kısmına el koyduğu takdirde veya mal bölünmeye müsait değilse, mesele iki arabulucuya intikal ettirilir. Arabuluculardan biri, yetkili memur tarafından, diğeri ise ithalatçı tarafından tesbit edilir. Bu iki arabulucu malın değerini takdir eder. Arabulucular da anlaşmazlığa düştüğü takdirde bir hakime müracaat edilir ve onun takdir edeceği değer üzerinden gümrük vergisi tesbit edilir.

Madde VI.

İngiltere Hükümeti, Emir'in sarayında bir temsilci ve Emerin toprakları içinde uygun bir yerde görev yapmak üzere ticari bir mümessil tayin eder. Mümessil Elçi'ye bağlıdır. Emir Hazretleri de, Hindistan'ın Genel Valisi nezdinde bir temsilci ve İngiliz-Hindistan'ın herhangi bir yerinde ikamet etmek üzere bir ticarî temsilci tayin edebilir. Söz konusu olan temsilciler, protokol ve mesuliyetler bakımından milletlerarası kanun gereğince büyükelçilik payesine sahip olacaklardır. Ticari mümessiller ise, en çok itibara sahip devletin konsoloslarına tanınan hak ve imkânlarla sahip olacaklardır.

Madde VII.

İngiliz Tab'aları Emir'in toprakları içerisinde mülk sahibi olmaya, ev ve depo kiralamaya ve satın almaya yetkilidir. İngiliz tab'alarına ait evler, depolar v.s. emlak, mülk masuniyetine sahip olup, zorla girilemez ve araştırma yapılamaz. Bina masuniyeti, ancak sahibinin rızasıyla veya İngiliz temsilcisinin müsaadesiyle ve güvenilir bir kişinin huzurunda kaldırılabilir.

Madde VIII.

İngiliz tab'alarını ilgilendiren sulh ve ceza davaları hususunda aşağıdaki muvafakata varılmıştır:

a) Sulh davaları, davacı ve dava edilen şahsın her ikisi İngiliz tab'ası oldukları takdirde, ceza davalarında savcı ve sanık İngiliz tab'ası ise, İngiliz temsilcisi tarafından Emir'in bir temsilcisi tarafından bakılır.

b) Eğer taraflardan biri Emir'in tab'ası, diğeri İngiliz tab'ası olanların sulh davalarına mahallî mahkemelerce bakılacaktır.

c) Taraflardan biri Emir'in tab'ası olan Amme davaları, aksi gerekmedikçe mahallî mahkemelerce bakılır ve İngiliz temsilcisi tarafından bir kişi müşahit olarak bulunacaktır.

d) Sulh ve amme davalarında taraflardan biri İngiliz tab'ası diğeri yabancı bir devlet tab'ası ise, ve taraflardan biri müslüman ise, dava mahalli mahkemelerce bakılır. Tarafların her ikisi gayri müslim ise, mahakemesi İngiliz Temsilciliği tarafından bakılır. Şayet taraflar buna rıza göstermedikleri takdirde, davaya Emir Hazretlerinin mahkemesi bakar.

e) Taraflardan biri İngiliz tab'ası olan ve mahalli mahkemelerce bakılan davalarda verilen hüküm, İngiliz temsilcisi tarafından haksız bulunduğu takdirde, Emir Hazretlerine başvurulur. İngiliz temsilcisi huzurunda tekrardan bakılması sağlanacaktır.

Madde IX.

Emir'in topraklarında İngiliz tab'alarına işbu antlaşma hükümleri ile tanınan hak ve imkânlar, İngiliz Kraliçesi ile ittifak halinde bulunan bütün Hint prenslikleri tab'alarına da ihtiva eder. Mezkûr prensliklerle, antlaşma şartları veya her hangi bir hususta Emir ile yapılacak temas ve müzakere İngiltere hükümeti vasıtasıyla yürütülür.

Madde X.

İşbu Antlaşmaya iştirak eden devletlerin mahkemelerine veya Ladakh Ortak Komiserliğine sunulacak bütün belge ve şahadetnamelerin asıl nüshası

belgeyi veren yetkili mahkemenin mührünü, yoksa mezkûr mahkemedeki Hakim'in imzasını taşıyacaktır.

Madde XI.

Emir'in topraklarında ölen İngiliz tab'asının mal ve mülkü hukuki mirasçularına, yoksa vekiline, o da yoksa hak sahiplerine verilmek üzere İngiliz Temsilciliğinde saklanır. Bu hükümler, İngiliz topraklarında ölen Emir'in tab'alarına da aynen uygulanır.

Madde XXI.

Emir'in toprağında yaşayan bir kimse Mahkeme ilâmiyle tesbit edilen borcunu, mahkemece tayin edilen zaman zarfında ödemediği takdirde, alacaklıların hakkı müflisinmalve mülkünden ödenir. Gerekirse İngiliz Temsilcisi, müflisin Hindistan'da bu borcunu kapayacak mal ve mülkü olup olmadığını araştırmak üzere tavassutta bulunabilecektir. İşbu maddedeki hükümler, Hindistanda ikâmet eden veya ticaretle meşgul olan Emir'in tab'alarına da aynen uygulanır.

Bu günkü tarih ile iki nüsha olarak imzalanan ve Emir Hazretleri tarafından onaylanan işbu Antlaşmanın bir nüshası Emir hazretleri mezdinde saklanacak, ikinci nüshası ise, Viceroy Hindistan'daki İngiliz Genel Valisi onayladıktan sonra altıay içinde Emir Hazretleri nezdinde saklı bulunan nüsha ile değiştirilmek üzere Emir Hazretlerine takdim edilecektir.

İşbu Antlaşma, 2 Şubat 1874 tarihinde Kaşgar'da imzalanmıştır.

Elçi ve yüksek yetki sahibi T. Douglas Forsyth.

İmza ve Mühür.

Tarihi: 2 Şubat, 1874.

2 Şubat 1874 tarihinde Kaşgar'da, selahiyetli İngiliz Elçisi T. Douglas Forsyth ile Kaşgar Emiri Muhammed Yakub Han arasında imzalanan işbu dostluk Antlaşmasını, ben Baron Northbrook İngiliz Hükümeti adına tasdik eder ve mühürümü basarım.

Northbrook.

İmza ve Mühür, Tarih, 13 Nisan, 1874.

Calcutta

Yukarıda görüldüğü gibi, Yakub Beğ'in Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve İngiltere gibi büyük devletlerle ticaret ve siyasal antlaşmalar yapması, bu devletlerin ona ne kadar çok önem verdiğini gösterir ki, bu da Yakub Beğ için yine büyük bir başarı sayılır.

Fakat, Yakub Beğ'in içinde ve dışındaki başarılarını ve idealini oğulları devam ettiremediler. Ve sonra Orta Asya'da bağımsız bir Türk devletinin kurulması Rus ve İngilizlerin işine gelmiyordu. Osmanlı İmparatorluğu ile yakın ilişkileri de onları endişelendiriyordu. Mançu'ların her bakımdan güçsüz olması dolayısıyla, Doğu Türkistan'ın kolayca Rus ve İngiliz kontrolüne girebileceği kanısında idiler.

Bunun içindir ki, 1877'de Yakub Beğ Çinlilerle tekrar savaşa girdiği zaman ona hiç bir şekilde yardım etmemişler ve Yakub Beğ'i yalnız bırakmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu da uzak olduğu için gereken yardımı yapamamıştır.

Böylece, Yakub Beğ'in kurduğu devlet 11 yıl bağımsızlıktan sonra tekrar Çin'in egemenliği altına girmiş ve Hsinchiang (Yeni Sınırlar) adıyla Çin'in bir eyaleti olmuştur.